

Edebî Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2017

YÜKLENME TARİHİ: 13.11.2017 KABUL TARİHİ: 27.12.2017 YAYIN TARİHİ: 29.12.2017

Ahmet TANYILDIZ

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü,
ahmettanyildiz@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-8874-8544

**METNİN TEKÂMÜLÜ AÇISINDAN
FUZÛLÎ'NİN BİR GAZELİNE BAKIŞ**

**A GLANCE TO A FUZULI'S GAZELLE IN
TERMS OF MATURATION OF TEXT**

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin söyledikleri manzumeler genellikle divân adı verilen nüshalarda bir araya getirilmiştir. Farklı zaman ve mekânlarda Arap alfabesiyle çoğaltılan/basılan bu divânlar, harf inkilâbından sonra ise Latin alfabesine aktarılmaya başlanmış ve ilmi usüller çerçevesinde incelenmiştir. Ancak kimi şairlerin divânlarında yer almayan bazı şiirlerine çeşitli el yazması eserlerde ve mecmûalarda rastlanabilmektedir. Bu tür şiirlerin de bilimsel inceleme metotlarıyla divânlara eklendiği veya müstakil şiir kitabı olarak yayımlandığı görülmektedir. Bu çalışmada, Fuzûlî'ye ait divân nüshalarında bulunmayan ama bir yazma eserin der-kenâr bölümünde Fuzûlî ismiyle kayıtlı bir gazelin araştırmacılar tarafından yeni divân baskılarına alınması değerlendirilecek; ardından şiirin tarafımızdan tespit edilen yeni bir nüshası tanıtılıp metnin tekâmülü açısından mevcut örneğiyle mukayese edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Gazel, Divân, Mecmûa, Metin Tenkidi.

ABSTRACT

Poems written by classical Turkish literature poets have been usually banded together in copies called divan. These divans which have been printed in Arabian alphabet in different times and places have been translated to Latin alphabet after alphabet reform and analyzed as part of scientific methods. But it is possible to see some poems of the poets those are not located in divans in various manuscripts and majmuas. And it is seen that these poems have been added divans by the scientific analyzing methods or published as a separated poem book. In this article it will be evaluated a gazelle of Fuzuli that is not located in divans but registered as the name of Fuzuli in apostil of a manuscript included in divan printing by researchers and then a new copy of the poem determined by us will be introduced and compared with existing copy as part of maturation of text.

Keywords: Fuzuli, Gazelle, Divan, Majmua, Text Critique.

Giriş

Klâsik Türk edebiyatı araştırmalarının temelinde yer alan ve en yorucu ameliyelerinden biri olarak kabul edilen metin neşri (ve buna bağlı olarak metin tenkidi) meselesinde akademi câmiası olarak epeyce mesafe kat ettiğimiz malumdur. Arap alfabesiyle kaleme alınmış Osmanlı Türkçesi metinlerinden kısm-ı azamının veya en azından dil ve edebiyat araştırmaları açısından önemli görülen metinlerden çoğunun yeni yazıyla neşredildiğini biliyoruz. Bir asra yaklaşan bu ilmî tecrübe, usûle dair çeşitli denemelerin neticesinde *metin neşri*, *metin şerhi*, *metin tenkidi*, *metin tamiri*¹ ve son olarak *metin tashihi*, *metin tekmili* ve *metin tayini*² gibi birçok kavramın da akademik çalışmalarda kullanılıp yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Yeni yazıya aktarılıp neşredilen böylesi çalışmaların henüz gün ışığına çıkmamış bazı nüshalarının var olabileceği de akıldan uzak tutulmamalıdır. Bu sebeple herhangi bir metnin yeni bir nüshasının ortaya çıkması ve bu nüsha üzerinden mevcut metnin tekâmül ettirilmesi mümkün ve muhtemeldir.³

Günümüz şartlarında bir metnin nüshalarına ulaşmak ve bulunabilen nüshaların tenkidi neticesinde o metni neşretmek eski dönemlere nazaran oldukça kolaylaşmıştır. Söz gelimi dîvânların muhtelif yerlerdeki nüshalarının kopyaları, iletişim imkânları vesilesiyle elde edildikten sonra neşir ve tenkit usulleri çerçevesinde ve teknolojik aygıtlar sayesinde yeni yazıya hızla aktarılmakta, okurun ve müteakip araştırmacıların istifadesine sunulmaktadır. Metin neşri meselesindeki imkânlar eskiyle kıyaslanmayacak derecede çoğalmış ve çalışmalar hızlanmıştır.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra son yıllarda şiir mecmûalarının edebiyat araştırmalarındaki önemine dair farkındalık düzeyi de artmış ve bu bilinç neticesinde mevcut neşirlerde yer almayan veya kimi farklılıklarla yer alan manzumelerin mecmûa sayfaları arasında tespit edilmesi ve diğer nüshalardaki biçimleriyle mukayese edilmesi mümkün hâle gelmiştir. İşte bu noktada metin neşri ve metin tenkidi usulleri çerçevesinde nitelik açısından güvenilir bulunan mecmûalardaki söz konusu manzumelerin de mevcut dîvân neşirleriyle mukayese edilmesi yaygınlaşmış, hatta nüshası olmayan kimi metinler için neredeyse zarurî hâle gelmiştir.

¹ Bu kavramların ayrıntısı ve mükemmel uygulama örnekleri için bk. Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s. 189-226; Ahmed Ateş, “Metin Tenkidi Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, C 7, 1942, s. 253-267.

² Bu kavramlar hakkındaki tanım ve teklifler hakkında bk. M. Fatih Köksal, “Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)”, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s. 43-61.

³ Bu yazının başlığında kullandığımız *metnin tekâmülü* ifadesiyle, şairi tarafından belirli bir zamanda söylenip zaten tamamlanmış olan şiirin zâtî metninin tekâmülü değil; o manzumenin bir şekilde kayıt altına alınmış nüshalarının tenkitli bir nazarla incelenerek olgunlaştırılması kastedilmektedir. Zira metin tenkidi olarak tarif edilen çalışmalarda olgunlaş(tırıl)an şey, daha evvel şair tarafından söylenip tamamlanan şiirin kendisi değil, çeşitli zaman ve zeminlerden geçerek muhatabın eline birtakım farklılıklarla ulaşan varyantı veya biçimidir.

Kimi mecmûalar bir dîvânın nüshası olabilecek oranda şiirler ihtiva edebilmektedir. Bu durumda söz konusu mecmûalar çoğunlukla metin neşrinde kıyas unsuru sayılacak bir nüsha olarak kabul edilmiş, metin neşri ve tenkidi usullerine göre değerlendirilmiştirlerdir.⁴ Bunların dışında şaire ait bir veya birkaç şiiri ihtiva eden mecmûalar da vardır. Bu tür şiirlerin mevcut neşirlerdeki biçimleriyle metin tenkidi esaslarına göre mukayese edilebilmesi mümkündür. İşte bu mukayeselerle manzumelerin sıhhat derecesi ölçülebilir; ses, hece, kelime, ibare ve beyit düzeyinde farklılıklar tespit edilip eksiklikler tamamlanabilir. Ayrıca şiirin zaman/mekân farklılıkları bağlamında ne tür değişikliklere uğradığı takip edilebilir.⁵ Metin tenkidi sınırlarında kalmak kaydıyla metnin sıhhatini arttıran böylesi bir mukayeseyi Fuzûlî'nin bir gazeli üzerinde uygulayacağız. Bu çalışmada ele alacağımız gazel, *Bursa Umumi Kütüphanesi*'ndeki bir yazma eserin sayfa der-kenârında tespit edilip Fuzûlî Dîvânı neşirlerine alınan mülemmâ bir şiirdir.⁶

FUZÛLÎ'NİN GAZELİ

Fuzûlî'nin

Subh-dem gülzâr içinde çaldı bülbül erganûn

Eyyuhe'l-uşşâk kûmû innukum lâ-tesma'ûn

matla'lı bu gazeli, eski yazıyla neşredilen taş baskı ve matbu nüshalarda yer almamaktadır.⁷ Yeni harflerle basılan dîvân neşirlerinde ise Ali Nihat Tarlan'ın *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*'ne⁸ almadığı bu gazel, Gölpınarlı'nın neşrettiği *Fuzûlî Dîvânı*'nda⁹, Kenan Akyüz vd. tarafından hazırlanan *Fuzûlî*

⁴ Mecmûalarla ilgili kıymetli çalışmaları bulunan Yaşar Aydemir bir yazısında, farklı nâşirlerce hazırlanmış Helâkî, Amrî, Çâkerî ve Behiştî dîvânlarının tamamen veya büyük oranda mecmûalardan yararlanılarak hazırlandığını bildirmektedir. Bk. "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler", *Turkish Studies*, V 2/3, 2007, s. 127. Bu niteliğe sahip çalışmaların karakteristik birkaç örneği daha için bk. Berat Açıl, "Hâverî ve Dîvânçesi", *Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 8 (2016), S 16, s. 172-216; Ömer Zülfe, *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri*, Edebiyat Yayınları, Ankara 2006; Savaşkan Cem Bahadır, "Hayâlî Bey'in Bilinmeyen Gazelleri", *Turkish Studies*, V 7/4, 2012, s. 921-946; Mehmet Büküm, *Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 577 Nolu Mecmûa*, Dicle Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YL Tezi, Diyarbakır 2013.

⁵ Metin neşri usulleri açısından mecmuaların nasıl kullanılması gerektiğine dair daha ayrıntılı bilgiler için bk. Cemal Kurnaz, Yaşar Aydemir, "Mecmualara Sorulması Gereken Sorular", *Turkish Studies*, V 8/1, 2013, s. 51-64.

⁶ Bu eserin tavsifi için bk. Kenan Akyüz vd., *Fuzûlî-Türkçe Dîvân*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958, s. 531; Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzûlî Dîvânı*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2005, s. 128.

⁷ Fuzûlî Muhammed, *Külliyât-ı Fuzûlî*, Hurşid Matbaası, Dersaadet 1315; Fuzûlî Muhammed, *Dîvân-ı Fuzûlî*, Saâdet-i Ebediye Matbaası, Mısır 1254; Fuzûlî-i Bağdâdî, *Dîvân-ı Fuzûlî*, (Neşr: Abdullâh Hulûsî), 1268; Hüseyin Muhammedzâde Sadîk, *Hakîm Molla Muhammed Fuzûlî-i Bayatî, Dîvân-ı Eş'âr-ı Türki*, Neşr-i Ahter, Tebriz 1390.

⁸ Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzûlî Dîvânı*, s. 128.

Dîvânı'nda¹⁰ ve İsmail Parlatır'ın hazırladığı *Fuzûlî Dîvânı*'nda¹¹ yer almaktadır. Kronolojik olarak basılmış son dîvân nüshası olarak kabul edebileceğimiz Mehmet Kanar'ın hazırladığı *Dîvân*'da ise bu gazele yer verilmemiştir.¹²

Yeni harflerle neşredilmiş üç dîvân baskısında bu gazelin yer aldığı kısma düşülen notlardan anlaşıldığı kadarıyla mevcut Fuzûlî Dîvânı nüshalarında yer almayan bu gazel *Bursa Umumi Kütüphanesi*'nde içinde Fuzûlî'nin pek çok şiirinin yer aldığı bir yazmadan alınmış, ilk olarak Akyüz vd. tarafından, ardından Gölpınarlı tarafından mevcut şiirlere eklenerek neşredilmiştir. Parlatır da bu yayınlardan istifade ederek söz konusu şiiri hazırladığı dîvân neşrine koymuştur.

Bir yazma der-kenârından dîvân neşrine kadar uzanan bu gazele, başka bir mecmûanın sayfaları arasında tekrar rastladık. *Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesi*'ndeki 1538 numaralı yazmanın 132a sayfasında yer alan şiir müstakildir ve Fuzûlî başlığıyla verilmiştir. Mevcut baskılarda 5 beyit olan gazel, tespit ettiğimiz mecmûada ise 7 beyittir. Metin tenkidi usullerinin gerektirdiği çerçevede bu gazelin farklı nüshalardaki biçimlerini mukayese edeceğiz. Umumi bir kabul olan kâfiye, vezin, ma'nâ ve gramer karinelerinden yola çıkarak mevcut baskılardaki şekillerle mecmûadaki biçimini değerlendireceğiz. Şu andaki bilgilerimize göre gazel, kaynağı aynı metin olan üç dîvân baskısında yer almaktadır. Mecmûada tespit ettiğimiz bu örneğiyle birlikte gazelin ikinci nüshası ortaya çıkmış olmaktadır.

Bu gazelin Fuzûlî'ye aidiyeti konusundaki bilgilerin ne kadar sıhhatli olduğu, bu çalışma kapsamında akla gelebilecek ilk sorudur. Nitekim Fuzûlî Dîvânı neşrinde yer alıp da ona ait olmadığı tespit edilen kimi şiir örnekleri de vardır.¹³ Bu gazel de dîvân nüshalarında yer almamakta, *Bursa Umumi Kütüphanesi*'ndeki bir yazmanın der-kenâr kısmında ve *Diyarbakır Yazma Eserler Kütüphanesi*'ndeki bir yazmada bulunmaktadır. Bu husus şiirin Fuzûlî'ye ait olduğu meselesini sorgulamamıza sebep olmaktadır. Bununla birlikte kimi şairlerin dîvân neşirlerinde olmayan ama muhtelif yazma ve mecmualardan tespit edilen şiirlerinin olduğunu da son yıllardaki çalışmalardan anlayabiliyoruz. Bu konuda Bâkî'ye ait şiirlerin başı çektiği görülmektedir. Fuzûlî'nin mevcut dîvân neşirlerinde yer alamayan bazı gazellerinin varlığı da son zamanlarda belirlenmiş ve bir makale ile ilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.¹⁴ İncelememize konu olan bu gazel özelinde düşünecek olursak şiirin Fuzûlî dışında bir şaire ait olduğu tespit edilememiştir. İki yazmada ise Fuzûlî'ye ait olduğu net bir şekilde

¹⁰ Kenan Akyüz vd., *Fuzûlî-Türkçe Dîvân*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958, s. 357. Ayrıca bk. Kenan Akyüz vd., *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 244.

¹¹ İsmail Parlatır, *Fuzûlî-Türkçe Dîvân*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 329.

¹² Mehmet Kanar, *Fuzûlî-Dîvân*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

¹³ Ömer Zülfe, "Türkçe Dîvân'daki LXXVI. Gazel Fuzûlî'nin mi?", *Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları*, Yıl 1 (2006), S 2, s. 227-236.

¹⁴ Beyhan Kesik, "Fuzûlî'nin Yayınlanmamış Şiirleri (İki Gazel)", *Littera Turca*, Yıl 3 (2017), S 4, s. 101-108.

belirtilmiştir. İfade ve üslup açısından şairin diğer manzumeleri ile benzerlik gösteren bu gazeli, aksi yönde yeni bir veri veya iddia ortaya çıkana kadar Fuzûlî'ye ait olarak kabul ediyoruz.

a. Gazel metni
- Dîvân Neşirlerindeki çeviriler

<p>Gölpınarlı neşri</p> <p>Subh-dem gül-zâr içinde çaldı bülbül erganûn Eyyühel uşşâk kuumû inneküüm lâ tesma'ûn</p> <p>Ergavan dutdı piyâle nesteren doldurdu câm Mutribâ çal nağme-i yâ eyyühel müstağfirûn</p> <p>Her görenler hüsn-i hattın okudu şâd-âferîn Lâ bişey'in ahsenû illâ kalilen şâkirûn</p> <p>Gözlerin serhoş olanda bâde-i pür-hûn içer Zîr-i lebde çağrışır sâki ve lâ hum yahzenûn</p> <p>Sen Fuzûlî yar yolunda can verirsın âkîbet İşidenler diyeler innâ ileyhi râciûn</p> <p>G. CCXXXVII, s. 128</p>	<p>Kenan Akyüz vd. (1958 tarihli ilmî neşir)</p> <p>Subh-dem gül-zâr içinde çaldı bülbül erganûn يا أيها العشاق قوموا انكم لا تسمعون</p> <p>Ergavan dutdı piyâle nesteren doldurdu câm Mutribâ çal nağme-i يا أيها المستغفرون</p> <p>Her görenler hüsn-i hattın ohıdı Sad-âferîn لا بشيء احسنوا إلا قليلا تشكرون</p> <p>Gözlerûn ser-hoş olanda bade-i pür-hûn içer Zîr-i lebde çağrışır sâkî و لاهم يحزنون</p> <p>Sen Fuzûlî yar yolında can virürsen âkîbet Eşidenler diyeler أنا إليه راجعون</p> <p>G. CCXXXIII, s. 357</p>
<p>Parlatır neşri</p> <p>Subh-dem gül-zâr içinde çaldı bülbül erganun Eyyühel uşşâke kumû inneküüm lâ tesma'ûn</p> <p>Erguvan dutdı piyâle nesteren doldurdu câm Mutribâ çal nağme-i yâ eyyühel müstağfirûn</p> <p>Her görenler hüsn-i hattın okudu sad-âferîn Lâ bişey'in ahsenû illâ kalilen şâkirûn</p> <p>Gözlerin serhoş olanda bâde-i pür-hûn içer Zir-i lebde çağrışır sâki ve lâ hum yahzenûn</p> <p>Sen Fuzûlî yâr yolında can virürsın âkîbet İşitenler diyeler innâ ileyhi râciûn</p> <p>G. 231, s. 329</p>	<p>Kenan Akyüz vd. (2000 tarihli popüler baskı)</p> <p>Subh-dem gül-zâr içinde çaldı bülbül erganun Yâ eyyühe'l-uşşâke kumû inneküüm lâ-tesma'ûn</p> <p>Erguvan tuttu piyâle nesteren doldurdu câm Mutribâ çal nağme-i yâ eyyü he'l-müstağfirûn</p> <p>Her görenler hüsn-i hattın okudu sad-âferîn Lâ bi-şey'in ahsenû illâ kalilen teşkurûn</p> <p>Gözlerin ser-hoş olanda bâde-i pür-hûn içer Zir-i lebde çağrışır sâki velâhüm yehzenûn</p> <p>Sen Fuzûlî yâr yolunda can verirsın 'âkîbet İşitenler diyeler innâ ileyhi râci'ûn</p> <p>G. 233, s. 244</p>

- Diyarbakır Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki DYBZG-1538 Numaralı Yazmanın 132a Sayfasında Yer Alan Metin

Fuzûlî

Subh-dem gülzâr içinde çaldı bülbül erganûn
Eyyuhe'l-uşşâka kûmû innekom lâ-tesma'ûn

Erganûn tutmuş piyâle siz de lâle tolu câm
Mutribâ çal nağme-i yâ eyyuhe'l-mustağfirûn

Len-tenâlu'l-birre hattâ tunfikûdur dersimiz
Çâresiz başın için kullun ileynâ muhdarûn

Gözlerüñ ser-hoş öñünde bâdeyi lâ-havf içer
Zîr-i leb sâkî çü her dem dir ve lâ-hum yahzenûn

Hüsn-i rûyuñ her görenler âferîn tahsîn ider
Lâ-bi-şey'in ahsinû illâ kalîlen tuşkerûn

Gördi zâhid cennet-i ruhsârını yârin didi
Hâzihî cennâtu adnin fe'dhulûhâ hâlidûn

Çün Fuzûlî cânını cânâna teslîm eyledi
İşidenler didiler innâ ileyhi râci'ûn

b. Vezin

Gazel Remel bahrinin *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* vezniyle söylenmiştir. Sırasıyla *subh-dem*, *uşşâk* (sonu cezmlî olarak düşünüldüğünde) ibarelerinde med yapılmış; *tolu*, *başın*, *duydu*, *okudu*, *işidenler*, *didiler/diyeler* kelimelerinde ise imâleye başvurulmuştur.

Yeni yazıyla yayımlanan Gölpınarlı neşrinde *sâki* (4/b) ibaresi; Parlatır neşrinde *kumû* (1/b), *sâki* (4/b); Akyüz vd. neşrinde (2000 tarihli popüler baskı) *erganûn* (1/a), *kûmû* (1/b), *kalîlen* (3/b) ve *sâki* (4/b) ibarelerinin yazımı vezin açısından problemlidir.

c. Kâfiye

Gazel müreddef kâfiye ile örülüdür. Revî harfî olan *nûn* (ن) 'dan önce harf-i med olan *vâv* (و) ridf olmuş; *erganûn*, *tesma'ûn*, *mustağfirûn*, *muhdarûn*, *yahzenûn*, *tuşkerûn* (*teşkurûn*, *şâkirûn*), *hâlidûn* ve *râci'ûn* ibareleri müreddef kâfiyeyi teşkil etmişlerdir.

d. Metinlerin Mukayesesi

Mülemmâ bir şiir olan bu gazelde umumiyetle ilk mısralar Türkçe, ikinci mısralar Arapçadır. Şiirdeki diğer Arapça ibarelerin birçoğu aşağıda belirtileceği üzere muhtelif âyet-i kerîmelerden iktibas edilmiştir. Gazeldeki üçüncü ve altıncı beyitler mevcut neşirlerde yer almayıp sadece tespit ettiğimiz nüshada geçmektedir. Diğer beyitlerde de kimi kelime ve ibare farklarının, bazı takdim-tehirlerin olduğu görülmektedir.

Her iki nüsha arasındaki kimi ibare çeşitlilikleri ve şiirin mülemmâ yapısı sebebiyle beyitleri anlamlandırmada birtakım farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında nüsha farkları ve Arapça ibarelerin tercüme ediliş biçimi yönüyle şiirin mukayeseli değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu tenkit yapılırken gazelin mecmûada tespit ettiğimiz biçimi (M) ile Akyüz vd. (A); Gölpinarlı (G) ve Parlatur (P) neşirleri mukayese edilmiştir. Akyüz vd. tarafından hazırlanan neşrin popüler yeni baskısı (Ankara 2000) bu kapsam dışında tutulmuştur.

1 Subh-dem gülzâr içinde çaldı bülbül erganûn Eyyuhe'l-uşşâka kûmû innekum lâ-tesma'ûn

صبحدم کلزار ایچنده چالدى بلبل ارغنون

ایها العشاق قوموا انکم لا تسمعون

“Sabah vakti gülzâr içinde bülbül erganûn çaldı. Ey âşıklar, kalkın; onu duymuyor musunuz?”

Eyyuhe'l-uşşâka kûmû innekum lâ-tesma'ûn ibaresi tercüme edilirken A'da ‘Ey âşıklar, kalkın: siz onu duymuyor musunuz?’ şeklinde istifhamla belirtilirken G ve P'de te'kid vurgusu tercih edilerek ‘Ey âşıklar kalkın, gerçekten de onu duymuyorsunuz.’ şeklinde tercüme edilmiştir. Beytin anlam çerçevesi içinde ifadenin istifhamla ‘Ey âşıklar, kalkın; onu duymuyor musunuz?’ belirtilmesi kanaatimizce daha uygundur.

Akyüz vd. nüshasında eski yazıyla neşredilen ilk beytin ikinci mısraı *yâ eyyuhe'l-uşşâk kûmû innekum lâ-tesma'ûn* şeklinde verilmiştir. Cümle başındaki *yâ* ibaresi vezin açısından fazladır. Şiirin diğer nüshasında da baştaki bu nidâ ibaresi yoktur. Bu ifade metinden çıkarıldığında anlam yönünden bir eksikliğe de sebep olmamaktadır ve ibarenin çıkarılması gerekir.

2 Ergavân dutdı piyâle nesteren toldurdu câm Mutribâ çal nağme-i yâ eyyuhe'l-mustağfirûn

ارغوان طوتدی پیاله نسترن طولدردی جام
مطربا چال ناغمه یا ایها المستغفرون

İlk mısra M'de *Erganûn tutmuş piyâle siz de lâle tolu câm* biçimindedir.

“Ergavân piyâle tuttu, nesteren de câmı doldurdu. Ey mutrib sen de ‘yâ-eyyuhe'l-mustağfirûn=ey bağışlanmayı dileyenler!’ nağmesini çal.”

M'de ilk mısra *‘Erganûn tutmuş piyâle siz de lâle tolu câm’* biçimindedir. Bu varyantın tercih edilmesi durumunda beytin anlamı şu şekildedir: ‘Erganûn piyâle tutmuş, siz de lale renkli şarapla dolu câmı tutmuşsunuz. Ey mutrib, *yâ eyyuhe'l-mustağfirûn=ey bağışlanmayı dileyenler*’ nağmesini çal.’

Beytin anlamını her iki şekilde de tamamlamak mümkündür. M'deki biçim tercih edildiğinde ilk mısradaki bulunan *mutrib*, *nağme* kavramları ile (müzikle ilgili kavramlar olması yönüyle); *istiğfâr* kavramları (şarap içenlerin tövbe etmesi ve/veya kadehi andıran ve daha ziyade kilisede çalınan erganûnun da piyâle, câm, mutrib ve nağme kavramlarıyla yakından ilgili olması yönüyle) ikinci mısra ile anlam ilişkisini tamamlamaktadır. Diğer neşirlerdeki *‘Ergavân dutdı piyâle nesteren toldurdu câm’* biçimi tercih edilirse şiirde erganûn kelimesinin mükerrer kullanımının önüne geçilmiş olmanın yanı sıra şekil ve renk açısından kadehi/şarabı andıran ergavân ve nesteren kelimeleriyle anlam tamamlanmış oluyor.

3 Len-tenâlu'l-birre hattâ tunfikûdur¹⁵ dersimiz Çâresiz başın için kullun ileynâ muhdarûn¹⁶

لن تنالوا البرَّ حتَّى تنفقودر درسمز
چاره سز باشین ایچون کلّ الینا محضرون

Bu beyit sadece M'de yer almaktadır.

“*Len tenâlu'l-birre hattâ tunfikû=Sevdiğiniz şeyleri onun yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz*, cümlesi bizim dersimizdir. Çâresiz başın için *hepsi yanımızda hazır bulunmaktadır.*”

¹⁵ Bu ibare Âli İmrân Sûresi'nin 92. ayetinden iktibas edilmiştir. “Sevdiğiniz şeylerden O'nun yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.”

¹⁶ Bu ibare Yâsîn Sûresi'nin 53. ayetine telmihtir. “... bir de bakarsın hepsi birden toplanıp huzurumuza çıkarılmışlardır.”

Beyte göre âşıklar için yegâne hedef sevdikleri şeyleri yâr yolunda harcamaktır. Bunu yapmadıkları sürece ihsana ve iyiliğe kavuşamazlar. Bu sebeple ellerindeki tamamlamını hazırlayıp sunmaktadırlar. Beytin anlam çerçevesi âyet-i kerîme iktibaslarıyla kurgulanmıştır.

4 Hüs-n-i rûyuñ her görenler âferîn tahsîn ider

Lâ-bi-şey'in ahsinû illâ kalîlen tuşkerûn

حسن رويك هر كورنلر آفرين تحسين ايدر

لا بشيئ احسنو الا قليلا تشكرون

Hüs-n-i rûyuñ her görenler âferîn tahsîn ider **M**: her görenler hüs-n-i hattun ohudî sad-âferîn **A, P**

sad âferîn **A, P** : şâd-âferîn **G**

ahsinû **M, A** : ahsenû **G, ahsenü P**

tuşkerûn **M** : teşkurûn **A** , şâkirûn **G, P**

“Yüzünün güzelliğini her görenler, coşkuyla takdir eder. Azıcık bir şeyle ihsanda bulun ki sana minnet duyulup teşekkür edilsin.”

Bu beytin ikinci mısraındaki Arapça ibare nâşirlerce farklı biçimlerde tercüme edilmiştir. A'da ‘Çok az bir şey de verseniz biz yine size teşekkür ederiz.’; G ve P'de ise mısraın sonundaki *teşkurûn* ibaresi *şâkirûn* biçiminde ism-i fâil ile tercih edilmiş ve ‘Pek az bir şey verseniz de size şükrederiz.’ şeklinde çevrilmiştir. İbarenin bağımsız cümle olarak bu şekilde çevrilmesi mümkündür. Bununla birlikte ibaredeki şahıs eklerinin mahiyeti belirlenip anlam şu şekilde de verilebilir: “Yüzünün güzelliğini her görenler, coşkuyla takdir edip âferîn der. Azıcık bir şeyle ihsanda bulun ki sana teşekkür edilsin.” Zira Arapça gramer kaidelerine göre mevcut hâliyle problemlili olan bu ibarenin manzume haricinde dizilişi ‘أَحْسِنُوا شَيْئاً قَلِيلاً تُشْكُرُونَ مِنْهُ’ yani ‘Az da olsa karşılık bulabileceğiniz, teşekkür edileceğiniz bir şeyle yerinde iyilik yapınız.’ takdirindedir. Yani yârın güzelliğini görenler o güzelliği coşkuyla takdir ve tahsin ederler. O da güzelliğinin azıcık bir kısmıyla dahi olsa ihsanda bulunursa âşıklar tarafından ona teşekkür edilir.

Şiirde müreddef kâfiyeyi teşkil eden *erganûn*, *tesma'ûn*, *müstağfirûn*, *muhtarûn*, *yahzenûn*, *tuşkerûn* (/teşkurûn, şâkirûn), *hâlidûn* ve *râci'ûn* ibarelerinden 4 tanesi (*tuşkerûn* okunuşu tercih edilirse 5) fetha ve zamme ile; 2 tanesi ism-i fâilin cem'i suretinde (şâkirûn okunuşu tercih edilirse 3) kesre ve zamme ile kullanılmıştır. Bu kâfiye tercihinde sadece müstağfirûn ibaresi dışarıda kalmaktadır, o da istif'âl bâbindan ism-i fâil olduğu için ikinci guruba dâhil edilebilir. Dolayısıyla bu ibarenin *tuşkerûn* şeklinde fetha ve zamme ile ve ‘(ihsanda bulunduğun âşıklar tarafından) sana teşekkür edilsin.’ biçiminde tercüme edilmesinde gramer kuralları ve ma'nâ bakımından herhangi bir sakınca yoktur kanaatindeyiz.

5 **Gözlerüñ ser-hoş önünde bâdeyi lâ-havf içer**
Zîr-i leb sâkî çü her dem dir ve lâ-hum yahzenûn¹⁷

كوزلك سرخوش اوكنده باد يئ لاخوف ايچر
زير لب ساقى چو هر دم دير و لاهم يحزنون

önünde bâdeyi lâ-havf içer **M** : olanda bâde-i pür-hûn içer **A, G, P**
zîr-i leb sâkî çü her dem dir **M** : zîr-i lebde çağrışur sâkî **A, G, P**

“Gözlerin sarhoştur, önündeki bâdeyi korkusuzca içer. Zira sâkî fısıltıyla her dem ‘ve lâhum yahzenûn=onlara üzüntü yoktur.’ demektedir.

Bu beytin ilk mısraı A, G ve P’de *gözlerüñ ser-hoş olanda bâde-i pür-hûn içer* biçiminde tercih edilmiştir. Bu durumda anlam ‘gözlerin sarhoş olduğunda kan dolu kadehi içer.’ şeklini almaktadır. İkinci mısradaki ise *zîr-i lebde çağrışur sâkî ve lâ-hum yahzenûn* ifadesiyle ‘sâkî dudak altından ve lâhum yahzenûn=onlara üzüntü yoktur cümlesini bağırarak söyler.’ anlamı çıkmaktadır.

Ancak aslen Farsça olan *zîr-i leb* kavramı mecâzen ‘âheste söylenen söz, birinin kendi kendine veya bir başkasına yavaşça söylediği, fısıldadığı söz’ anlamına gelmektedir.¹⁸ Aynı mısradaki *çağrışmak* ise ‘bağrışmak, yüksek sesle konuşmak’ anlamındadır. Bu iki kavram aynı mısradaki anlam açısından sıkıntıya sebep olmaktadır. Dolayısıyla burada M’deki biçim esas alınıp siyak ve sibak açısından beyti; *sâkînin ve lâhum yahzenûn şeklinde fısıldaması üzerine gözün bâdeyi fütursuzca içmesi* çerçevesinde anlamlandırmak daha uygundur.

¹⁷ Bu ibare farklı ayet-i kerîmelerden iktibas edilmiş bir cümledir. Örneğin bk. Yûnus Sûresi 62. âyet: “Onlar üzölmeyeceklerdir.”

¹⁸ “Zîr-i leb, kñayeh az سخن آهسته، سخنى كه كسى آهسته با خود يا ديكرى بگويد” Hasan Amîd, *Ferheng-i Fârsî-i Amîd*, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1381, C II, s. 1129.

6 **Gördi zâhid cennet-i ruhsârını yârin didi**
Hâzihî cennâtu Adnin fe'dhulûhâ hâlidûn¹⁹

کوردی زاهد جنت رخسارینی یارین دیدی
هذه جنات عدن فالدخلوها خالدون

Bu beyit sadece M'de yer almaktadır.

“Zâhid, yârin cennet misali yüzünü gördü ve ‘İşte bu Adn Cenneti’dir, ebedî kalmak üzere buraya girin.’ dedi.”

Beytin ikinci mısraında yer alan *hâzihî cennâtu Adnin fe'dhulûhâ hâlidûn* cümlesi farklı âyet-i kerîmelerden iktibas edilmek suretiyle tasavvuf ehli arasında meşhur olmuş bir ibaredir. İbarenin sonundaki *hâlidûn* kelimesi, hem âyette hem de tasavvufî gelenekte *hâlidîn* biçimindedir. Burada şiirin kâfiyesi sebebiyle zamme olarak tercih edilmiştir.

7 **Çün Fuzûlî cânını cânâna teslîm eyledi**
İşidenler didiler innâ ileyhi râci'ûn²⁰

چون فضولی جانینی جانانه تسلیم ایلدی
ایشدنلر دیدیلر انا الیه راجعون

Çün Fuzûlî cânını cânâna teslîm eyledi M : Sen Fuzûlî yâr yolında cân virürsin âkîbet A, G, P
didiler M : diyeler A, G, P

“Fuzûlî, cânını cânâna teslim eylediğinde bunu işitenler ‘innâ ileyhi râci'ûn= şüphesiz ki O'na döneceğiz.’ dediler.”

Bu beytin ilk mısraı A, G ve P'de *Sen Fuzûlî yâr yolunda cân virürsin âkîbet* biçimindedir. Bu takdirde anlam şu şekilde olmaktadır: ‘Ey Fuzûlî, sen yâr yolunda âkîbet cân verirsin, bunu duyanlar innâ ileyhi râci'ûn desinler.’

¹⁹ Bu ibare farklı âyet-i kerîmelerden iktibas edilmiş bir cümledir: “İşte bu Adn Cenneti’dir. Ebedî kalmak üzere buraya girin.” Söz konusu âyetler için bk. Tâhâ, 76; Zümer, 73.

²⁰ Bu ibare Bakara Sûresi'nin 156. âyetinden iktibas edilmiştir. “Şüphesiz ki O'na (Allâh'a) dönücüleriz.”

Sonuç

Klâsik Türk edebiyatı sahasına ait edebî metinlerin tenkitli neşirleri konusundaki ilmî birikim zaman içerisinde belirli bir düzeye ulaşmış; satırlarda ve sadırlarda bulunan teorik bilgiler, nitelikli neşirler vasıtasıyla mücessem hâle gelmiştir. Bu aşamada kültürümüzün değeri henüz fark edilmiş hazineleri olan mecmûaların da tenkitli metin neşirlerinde tahminimizden çok öte bir kıymeti hâiz olduğu da bu yeni tecrübelerle anlaşılmıştır.

Bu çalışma vesilesiyle Fuzûlî'ye ait mülemmâ bir gazelin ikinci nüshası bilim dünyasına takdim edilmiş olmaktadır. *Diyarbakır Yazma Eserler Kütüphanesi*'nde bulunan 1538 numaralı mecmûanın 132/a sayfasında Fuzûlî'ye ait şiir, mevcut neşirlerdeki hâliyle mukâyese edilmeye çalışılmıştır. Bu mecmûadaki nüsha ile mevcut neşirlerdeki çeviriler imlâ, vezin, kâfiye, nüsha farkları, çeviri tercihleri açısından değerlendirilmiştir.

Mevcut neşirlerde beş beyit olarak kaydedilen bu mülemmâ şiir, tespit ettiğimiz mecmûada yedi beyittir. Söz konusu ziyâde beyitler tertip, anlam, dil ve ifade açısından diğer beyitlerle örtüşmektedir. Umumiyetle beyitlerin ilk mısraları Türkçe, ikinci mısraları Arapçadır. Bu düzen sadece üçüncü beyitte farklıdır. Şiirde yer alan Arapça ibarelerin birçoğu farklı âyet-i kerîmelerden iktibâs edilmiş ve metnin anlam bütünlüğü içerisinde kullanılmış parçalarlardır. Şiirdeki kimi kavramlar, metnin eski yazısı ve Arapça kısımların yapısı gözetilerek telaffuz farklılıklarına göre ayrı ayrı anlamlandırılmıştır. Bu değerlendirmeler eşliğinde metnin tekâmülü amaçlanarak söz konusu gazel ibare ve anlam açısından olgunlaştırılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Açıl, Berat, "Hâverî ve Dîvânçesi", *Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 8 (2016), S 16, s. 172-216.
- Akyüz, Kenan vd., *Fuzûlî-Türkçe Dîvân*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958.
- Akyüz, Kenan vd., *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Ateş, Ahmed, "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, C 7, 1942, s. 253-267.
- Aydemir, Yaşar, "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler", *Turkish Studies*, V 2/3, 2007, s. 122-137.
- Bahadır, Savaşkan Cem, "Hayâlî Bey'in Bilinmeyen Gazelleri", *Turkish Studies*, V 7/4, 2012, s. 921-946.
- Büküm, Mehmet, *Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 577 Nolu Mecmûanın Tanıtımı*, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2013.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Fuzûlî Dîvânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2005.
- Fuzûlî Muhammed, *Külliyât-ı Fuzûlî*, Hurşid Matbaası, Dersâadet 1315.

- Fuzûlî Muhammed, *Dîvân-ı Fuzûlî*, Saâdet-i Ebediye Matbaası, Mısır 1254.
- Fuzûlî-i Bağdâdî, *Dîvân-ı Fuzûlî*, (Neşr: Abdullâh Hulûsî), 1268.
- Hasan Amîd, *Ferheng-i Fârsî-i Amîd*, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1381.
- Hüseyn Muhammedzâde Sadîk, *Hakîm Molla Muhammed Fuzûlî-i Bayatî, Dîvân-ı Eş'âr-ı Türkî*, Neşr-i Ahter, Tebriz 1390.
- Kanar, Mehmet, *Fuzûlî-Dîvân*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- Kavakçı, Yusuf Ziya, *İslâm Araştırmalarında Usul*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1982.
- Kesik, Beyhan, "Fuzûlî'nin Yayımlanmamış Şiirleri (İki Gazel)", *Littera Turca*, Yıl 3 (2017), S 4, s. 101-108.
- Kılıç, Atabey, "Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler", *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni*, Kırşehir 2004, s. 331-345.
- Kılıç, Atabey, "Geleneksel Şerh ve Modern Metin İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Metotlar, Çalışmalar, Beklentiler", *III. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Cem Dilçin Adına) Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s. 239-246.
- Köksal, M. Fatih, "Metin Neşrinin Ana Esasları", *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s. 13-41.
- Köksal, M. Fatih, "Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)", *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s. 43-61.
- Kurnaz, Cemal; Yaşar Aydemir, "Mecmualara Sorulması Gereken Sorular", *Turkish Studies*, V 8/1, 2013, s. 51-64.
- Parlatır, İsmail, *Fuzûlî-Türkçe Dîvân*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.
- Tarlan, Ali Nihad, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.
- Tarlan, Ali Nihad, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Tulum, Mertol, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul (Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme)*, Deniz Kitabevi, İstanbul 2000.
- Zülfe, Ömer, *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri*, Edebiyat Yayınları, Ankara 2006.
- Zülfe, Ömer, "Türkçe Dîvân'daki LXVI. Gazel Fuzûlî'nin mi?", *Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları*, Yıl 1 (2006), S 2, s. 227-236.